

ВІДГУК

офіційної опонентки, докторки філологічних наук, професорки,
завідувачки кафедри іноземних мов та лінгводидактики

Сумського державного університету

Таценко Наталії Віталіївни

на дисертацію **Рибалки Сабіни Вікторівни**

**«ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОЇ СФЕРИ
ТОРГІВЛІ»,**

(Запоріжжя, 2026. – 201 с.),

подану на здобуття ступеня доктора філософії

зі спеціальності 035 Філологія

Кандидатська дисертація Сабіни Рибалки становить науковий внесок у розвиток концептології – галузі знання, у межах якої здійснюється теоретичне моделювання змістової організації та структурної будови концептів. Представлене дослідження зосереджене на комплексному аналізі способів і механізмів концептуалізації англomовної торговельної сфери, що дозволяє глибше осмислити специфіку її мовної репрезентації та когнітивних засад.

Звернення до концепту як базової одиниці концептуальної картини світу зумовлене усвідомленням того, що, попри значний масив наукових напрацювань у цій сфері, його когнітивно-дискурсивна природа досі не отримала вичерпного та системного висвітлення в сучасних лінгвістичних дослідженнях. Надзвичайна складність людського мислення, а також синкретичний характер самого концепту зумовлюють багатовекторність його інтерпретацій – від суто ментального трактування до динамічного лінгвоментально-психологічного осмислення. Термінологічна варіативність і відсутність усталеного визначення концепту свідчать не стільки про розбіжності у наукових поглядах щодо його сутності та функціонування, скільки про поліаспектність його ознак і властивостей. Саме через концепти відбувається відображення та узагальнення людського досвіду, осмислення

дійсності, а також процеси класифікації й категоризації інформації. Концепт постає як єдність загального й одиничного, акумулюючи весь спектр знань про певні об'єкти, явища та їхні класи, що, своєю чергою, уможлиблює глибше розуміння світосприйняття людини.

У ментальному просторі кожного народу функціонують концепти, які в межах будь-якої лінгвокультури постають невід'ємними складниками суспільного буття від часу його становлення, відображаючи характер соціально-економічних взаємин між людьми. Таким абстрактним і водночас системотвірним концептом для англомовної спільноти є TRADE, адже він репрезентує сферу торгівлі, бізнес-дискурс, а також історичні та соціокультурні контексти розвитку нації. Зазначений концепт належить до ключових у англомовній лінгвокультурі, оскільки детермінує сучасне розуміння суб'єктів торговельної діяльності, формує уявлення про життєустрій суспільства та економічні засади функціонування держави.

Попри наявність ґрунтового наукового доробку, присвяченого вивченню англомовної торговельної сфери, проблема аналізу специфіки її вербальної репрезентації в мовній картині світу залишається **актуальною** та потребує подальшого осмислення. У цьому контексті наукова розвідка Сабіни Рибалки постає ще одним важливим і концептуально значущим фрагментом у відтворенні цілісної концептуальної картини світу носіїв англійської мови та специфіки її репрезентації в британській лінгвокультурі.

Наукова новизна рецензованого дослідження полягає у здійсненні ґрунтового комплексного аналізу процесів концептуалізації англомовної торговельної сфери, апробації двокомпонентного підходу до вивчення концептуалізованого фрагмента дійсності, що передбачає розмежування рівня концепту та рівня фрейму. Важливим здобутком є також моделювання синхронної матричної організації макроконцепту TRADE, встановлення структури його номінативного поля, а також побудова когнітивної моделі фрейму TRADE з подальшим висвітленням його доменної структури. Окремої схвальної оцінки заслуговує аналіз специфіки метафоричної об'єктивації концепту TRADE та внутрішньофреймових зв'язків, здійснений на основі

поєднання методології фреймового моделювання з концепціями силової та просторової динаміки.

Теоретичною значущістю відзначається внесок у розвиток когнітивної лінгвістики, лексикології, семасіології, теорії концептуальної метафори, просторової семантики та силової динаміки, а дисертаційна праця розширює теоретичні межі взаємодії процесів концептуалізації загалом та процесів метафоризації у концептуальній і мовній картинах світу носіїв англійської мови.

Прикладний потенціал має використання результатів дослідження під час укладання нормативних теоретичних курсів зі стилістики та лексикології англійської мови, загального мовознавства, спецкурсів з когнітивної лінгвістики, семасіології, ономасіології; написання посібників, глосаріїв і довідників у площині проблематики цієї дисертації.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження концепту TRADE охоплює наукові розвідки, присвячені висвітленню явищ когнітивної лінгвістики та концептуалізації (А. Wierzbicka, С. Жаботинська, О. Кубрякова, А. Приходько), теорії базисних фреймів (С. Жаботинська), загальної теорії фреймів (М. Minsky, А. Cienki), теорії просторової семантики (L. Talmy, P. Wolff, J. Taylor, J. Zlatev, B. Bloom), концепції силової динаміки (L. Talmy, P. Wolff), концепції втіленого пізнання (R. Langacker, T. Rohrer), теорії концептуальної метафори (G. Lakoff, M. Johnson, Z. Kövecses) та теорії внутрішньої форми лексичних одиниць (О. Потебня, В. фон Гумбольдт, В. Манакін).

Сабіна Рибалка повною мірою впоралася з реалізацією поставлених дослідницьких завдань, які логічно й послідовно окреслюють домінуючі вектори наукового пошуку. На першому етапі авторка ґрунтовно проаналізувала процес становлення та суспільну роль торгівлі, здійснила критичний огляд основних принципів і механізмів концептуалізації дійсності, розробила власний методологічний алгоритм вивчення специфіки концептуалізації англійської торговельної сфери, а також змодельувала матричну структуру англійського концепту TRADE.

На наступному етапі дисертантка визначила діахронічні засади концептуалізації торговельної сфери в англійській мові, окреслила когнітивний зміст та реконструювала внутрішню структуру англомовного фрейму TRADE.

Заслуговує на особливу увагу положення про те, що сучасне осмислення суб'єктів торговельної діяльності та характеру взаємин між ними в етимологічному вимірі ґрунтується на раніше концептуалізованих фрагментах людського досвіду, зокрема таких універсальних сферах, як «полювання», «побудова/руйнація», «боротьба» тощо. Поділяю концепцію Сабіни Рибалки, згідно з якою, у руслі теорії концептуальної метафори, цільові торговельні домени BUYER, SELLER, PRICE/MONEY, PRODUCT, MARKET, а також сам макроконцепт TRADE зазнають осмислення крізь призму більш конкретних доменів, гіперонімами яких виступають HUMAN та THING. Перенесення когнітивно диференційних ознак окремих об'єктів і явищ з різних концептуальних сфер відповідає базовим принципам людського пізнання та забезпечує безперервність і цілісність концептуальної картини світу.

Розроблення авторської концепції стало можливим завдяки залученню автентичного, різноsegmentного емпіричного **матеріалу**, що вирізняється репрезентативністю та багатовимірністю. Емпіричну базу дослідження становлять 250 мовних одиниць, які вербалізують ключові поняття та відношення англомовної торговельної сфери, а також 1215 контекстів, дібраних із 82 джерел. Серед них – два корпуси англійської мови (English Corpora та Sketch Engine), концептуальні мережі ConceptNet 5.8 і WordNet 3.1, вісім лексикографічних джерел, а також 70 ресурсів, присвячених торговельному дискурсу, зокрема наукові статті, блоги, зразки ділових перемовин, рекламні тексти тощо. Список літератури має 337 позицій використаних наукових праць, лексикографічних джерел та інтернет-ресурсів, з яких 273 – англійською мовою.

Апробація результатів дисертаційного дослідження відбулася в межах чотирьох наукових конференцій, що засвідчують наукову комунікацію авторки з фаховою спільнотою. Основні теоретичні положення та узагальнені висновки представлені у шести наукових публікаціях, п'ять із яких оприлюднено у

фахових виданнях України категорії Б, а одна – у зарубіжному науковому часописі. Опубліковані праці повною мірою репрезентують результати здійсненого дослідження та відображають його ключові наукові здобутки.

Дисертаційне дослідження має чітко вибудовану структуру й складається зі вступу, чотирьох розділів із підсумковими висновками до кожного з них, загальних висновків, а також списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 201 сторінку, з яких 161 сторінка припадає на основний текст дослідження.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження англomовного торговельного лексикону» здійснено ґрунтовний аналіз процесу становлення об'єкта дослідження та чітко окреслено його предметну сферу. Зокрема, висвітлено схематичні й метафоричні механізми концептуалізації досвіду, а також репрезентативні моделі його мовного відображення.

У другому розділі «Методика дослідження особливостей концептуалізації англomовної сфери торгівлі» докладно представлено методологічні засади вивчення англomовного концепту TRADE та однойменного фрейму, а також запропоновано авторський алгоритм дослідження процесів концептуалізації відповідного фрагмента англomовної картини світу.

У третьому розділі «Концептуалізація англomовної сфери торгівлі у межах концепту TRADE» Сабіна Рибалка здійснює моделювання матричної семантико-когнітивної структури концепту TRADE, розкриває його діахронічні засади та аналізує специфіку його об'єктивації у контексті метафоричних проєкцій. Авторка визначає, що англomовний концепт TRADE репрезентується через п'ять ключових доменів: BUYER, SELLER, PRICE/MONEY, PRODUCT та схематичний домен MARKET. Кожен із цих доменів функціонує як автономний концепт, проте в межах більш загального концепту TRADE вони виступають його структурними компонентами, формуючи верхній рівень його ієрархічної організації. Особливу увагу у розділі приділено осмисленню торговельної сфери через призму концептуальних метафор. Цільові домени TRADE – BUYER, SELLER, PRICE/MONEY, PRODUCT та MARKET – концептуалізуються відносно більш конкретних доменів HUMAN та THING, зокрема їхніх гіпонімів, таких як

JOURNEY, MARATHON, DISH, ART тощо. Сутність метафоричної концептуалізації полягає у перенесенні когнітивно диференційованих ознак конкретних об'єктів чи явищ із різних сфер на предмети та процеси торговельної діяльності. Такий процес відповідає фундаментальним принципам людського пізнання та забезпечує формування безперервного семантико-когнітивного континууму.

У четвертому розділі «Концептуалізація англomовної сфери торгівлі у межах фрейму TRADE» дисертантка здійснює характеристику внутрішньої доменної структури фрейму TRADE, визначаючи міждоменні реляційні дуги та провівши аналіз особливостей концептуалізації окремих сценаріїв фрейму у контексті теорій силової динаміки й просторової семантики. У процесі дослідження встановлено, що фрейм TRADE структурується чотирма основними доменами – BUYER, SELLER, PRODUCT і MONEY – та одним схематичним доменом, який їх інтегрує, а саме MARKET. Термінальними вузлами фреймотвірного домену MARKET виступають MANUFACTURE, COMPETITION, PROMOTION та ADVERTISING. Домінантний домен MARKET забезпечує когезію інших доменів через три реляційні дуги: BUYER – PRODUCT, SELLER – PRODUCT та BUYER – SELLER, які можна інтерпретувати як когнітивні сценарії, центральним серед яких є «trade negotiations». На концептуалізаційному рівні кожен із цих сценаріїв реалізується у межах базисних фреймів – предметного, ідентифікаційного, акціонального, посесивного та компаративного, кожен із яких включає низку схем, що слугують засобами концептуалізації інформації та відображення когнітивної організації торговельної сфери.

Мовне оформлення та стиль дисертації повністю відповідають вимогам, які пред'являються до наукових робіт, поданих на здобуття ступеня доктора філософії. У науковій розвідці не виявлено академічного плагіату: усі положення та ідеї інших дослідників наведено з належними посиланнями на першоджерела. Це засвідчує ґрунтовність підходу дисертантки до аналізу об'єкта дослідження, повне виконання поставлених наукових завдань та досягнення мети дослідження.

Водночас наукова праця Сабіни Рибалки порушує низку питань і викликає певні зауваження, відповіді на які було б доречно обговорити під час дискусії на захисті дисертації.

1. На думку Олени Селіванової, цілком слушним є зауваження про те, що в когнітивній лінгвістиці перспективу має той напрям у семантиці, який захищає ідеї протиставлення концептуального рівня мовному. Погоджуючись з цим твердженням, можу лише додати, що концептуальна картина світу – це матриця світу, що є результатом абстрагувальної діяльності людини, яка розмовляє, а мовна картина світу – це матеріальний конструкт, за допомогою якого реалізується концептуальна картина світу. Концептуалізація – це один із процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки, а збереження та трансляція концептосистеми етносу відбувається за рахунок мовної вербалізації концептів (Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Дозвілля-К, 2006. 716 с.).

Вважаю, що формулювання об'єкта дослідження як «мовної концептуалізації англomовної сфери торгівлі» є некоректним, оскільки концептуалізація як когнітивний процес не є власне мовним феноменом, а передує мовній репрезентації та реалізується на позамовному, ментальному рівні. Мова в цьому разі виступає не інструментом концептуалізації як такої, а засобом вербалізації її результатів. Відтак поєднання понять *мовна* та *концептуалізація* в межах одного терміна створює методологічну неузгодженість і нівелює принципове розрізнення між концептуальним і мовним рівнями, на якому, власне, ґрунтується когнітивна семантика. З огляду на це більш коректним видається визначення об'єкта дослідження як «мовної репрезентації (або вербалізації) концептів англomовної сфери торгівлі», що дозволяє чітко окреслити межі аналізу та узгодити його з теоретичними засадами когнітивної лінгвістики.

2. Викликає запитання обґрунтованість вибору домену MARKET як схематичного концепту для доменів BUYING та SELLING. У дисертації не подано

чіткої аргументації, яка б пояснювала, чому саме цей домен розглядається як базовий або інтегративний щодо зазначених концептуальних сфер. Зокрема, у таблиці 3.1 «Лексико-семантичні варіанти лексеми *trade*» (с. 94) у жодному зі словникових визначень не зафіксовано лексему *market*, що ставить під сумнів безпосередній зв'язок між аналізованим лексичним репрезентантом і заявленим схематичним концептом. Авторка зазначає, що аналіз тезаурусів дозволив інвентаризувати синонімічний корпус лексеми-репрезентанта *trade*, однак у роботі не конкретизовано ані використані лексикографічні джерела, ані процедуру такого аналізу. У результаті відповідні твердження мають декларативний характер і не підкріплені прозорим описом дослідницьких кроків. Не пояснено критерії відбору прикладів, принципи інтерпретації, межі узагальнення. Загалом слід зауважити, що методика роботи з ілюстративним матеріалом та прикладами не отримала належного висвітлення в дисертації, що ускладнює перевірюваність отриманих результатів і відтворюваність запропонованої аналітичної процедури.

3. У дисертації помічаю невирішену суперечність між задекларованим розмежуванням концепту і фрейму та їхнім фактичним аналізом. Дисертантка декларує двокомпонентний підхід до аналізу торговельної сфери (рівень концепту та рівень фрейму), однак у реальному аналізі ці рівні не завжди чітко розмежовані. Ті самі домени (BUYER, SELLER, PRODUCT, MARKET, MONEY) функціонують і в матричній моделі концепту, і у фреймовій моделі, тому не завжди зрозуміло, які саме когнітивні операції є концептуальними, а які фреймовими. Фрейм у багатьох випадках постає не як сценарно-подієва структура, а як розширена доменна конфігурація концепту. Це створює враження часткового накладання концептуального і фреймового рівнів аналізу, що методологічно послаблює заявлену дихотомію. Слід також зауважити про недостатню операціоналізацію поняття «домен», який використовується як елемент матриці, як складник фрейму, а іноді як синонім концепту. У роботі відсутнє чітке розмежування між доменом як когнітивним фрагментом досвіду та доменом як аналітичним інструментом моделювання, що призводить до термінологічної варіативності.

Попри зроблені зауваження, дисертація Сабіни Рибалки являє собою завершену наукову розвідку, в якій розкрито тему й досягнуто сформульовані завдання з залученням достатньої кількості фактичного матеріалу.

Ретельний аналіз дисертації та основних публікацій дає підстави вважати, що наукова праця «Особливості концептуалізації англомовної сфери торгівлі» є завершеним оригінальним дослідженням, яке за змістом та оформленням відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12.01.2022, а його авторка Рибалка Сабіна Вікторівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційна опонентка:

докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри іноземних мов
та лінгводидактики
Сумського державного університету

Наталія ТАЦЕНКО

Звідаю
звідачую
відділу кадрів
Тациенко Н. В.
Склярченко О. М.